

Srdce oltára. Z dejín cibória (Diel prvý)

Lucia Laudoniu

9. júna 2021 ✚ Kultúra

Máme štyri živly, štyri svetové strany, štyri ročné obdobia a... štyri stĺpy. Nad nimi vyrastá cibórium – oltárny prístrešok, ktorý sa v ranokresťanskej architektúre objavuje už od 4. storočia. Odhaľme jeho symbolický aj praktický význam.

Pri listovaní latinským slovníkom zistíme, že malý prístrešok sa povie *pergula*. Z latinského termínu povstala talianska *pergola*, synonymum rôznych záhradných altánkov, markíz a ľahkých striešok. Architektonická tradícia ranej Cirkvi však pod termínom *pergula* pozná oltárne priečky so stĺpmi s architrávom, ktoré sú priamymi predchodcami ikonostasu.

Byzantská pergula (u Grékov templon) v chráme svätého Pantelejmona (Pantaleona) v macedónskom kláštore Gorno Nerezi (Skopje) sa stále teší liturgickému využitiu. Vysoko cenené murálne fresky pochádzajú z 12. storočia.

Zdroj: wikipedia.org

Pergula v latinskej literatúre, to nie je len archaická forma oltárnej bariéry. Je to tiež opora pre šplhajúci sa vinič a – čuduj sa svete – aj škola. *In pergula docuit* znamená učil v *pergule* (pod pergolou, pod strieškou). Rôzni potulní sofisti mali svoju *pergulu*, pri ktorej zhromažďovali poslucháčov a nosili si ju so sebou ako slimák svoj dom. *Omnia mea mecum porto* – všetko svoje nosím so sebou.

Kresťanská kultúra prevzala ideu *perguly* ako miesta, kde sa rozdáva poznanie. Nie je možné exaktne vysvetliť, prečo Latinovia pomenovali oltárne steny *pergula*, veď nemali tvar striešky, ale stĺporadia (Gréci tieto štruktúry nazývali *templa*). Spojenie *perguly* s aktom vyučovania však dáva istú možnosť výkladu: chrám je Božou školou, v ktorej sa celoživotne učíme viere, láske, nádeji.

Rodný list oltárnym *pergulám* vystavila antika. Baldachýny a cibóriá nie sú výnimkou. Ich príbeh je veľmi starobylý a viaže sa napríklad ku križovatkám ciest.

Tetrapyla v sýrskej Palmýre.

Zdroj: wikipedia.org

Jednoduché *tetrapyla* (singulár *tetrapylon*, po latinsky tiež *quadrifrons*) vyrastali na starobylých míľnikoch a tam, kde sa križovali cesty. Predstavovali splynutie štyroch víťazných oblúkov v kubickej forme. Tieto štyri otvorené brány zosobňovali štyri svetové strany, ktoré sa stretávajú v jednom bode a podávajú si ruky.

Sakrálny charakter mali aj drobné antické edikuly, ktoré o pár storočí neskôr inšpirovali staviteľov klasicizmu a ich koncepciu oltára. *Aediculae* a *tetrapyla* za klasických čias pribúdali nad hrobmi významných osobností a symbolizovali ich posmrtný nebeský dom.

Rímska aedicula z Pompejí. V pohanskej dobe mala funkciu domáceho oltára (lararium).

Zdroj: holylandphotos.wordpress.com

Tetrapyla sa príležitostne objavovali aj nad hrobmi mučeníkov. Skorým a predsa nádherným príkladom je *tetrapylon*, čiže štvorstĺpie nad hrobom svätého Jána Evanjelistu v Efeze, ktoré nemecký kunsthistorik Richard Krautheimer dával približne do roku 300 po Kr. Keďže v dobách perzekúcie kresťanov sa liturgie slúžievali aj nad hrobmi mučeníkov, vznikla potreba umiestňovať *tetrapyla* nad oltáre, aby sa zdôraznil funerálny charakter oltára a zachovala sa kontinuita s vyznaním a odkazom martýrov. Baroková éra preto svojho času vyrezávala mramorové oltáre v tvare rakvy.

Živou reťazou, ktorá spája Cirkev s vekom mučeníkov, sú relikvie svätcov vkladané do Božieho oltára. Vďaka nim je oltár skutočným hrobom s *tetrapylonom* – cibóriom premeneným na Trón života. Oltár je *sepulcrum vividum* – oživujúcim a životodarným hrobom Krista, ktorý premohol smrť.

Antimension, v slovanských Cirkvách antimins, je rektangulárna šatka s ostatkami mučeníkov, bez ktorej sa v byzantskom svete nemôže slúžiť svätá liturgia.

Zdroj: blog.obitel-minsk.com

Spomienkou na krvnú konfesiú mučeníkov je v byzantskej tradícii *antimension* – typ korporálu so všitými ostatkami svätých a s podpisom eparchiálneho biskupa. Už z povahy slova (*anti* a *mensa*) vyplýva, že je duplikáciou, ba dokonca substitúciou oltárnej menzy.

V 20. storočí sa medzi rímskokatolíckymi vojenskými kaplánmi objavuje *antimensium Latinum*. Od svojho byzantského „brata“ sa líšilo iba absenciou podpisu biskupa. Latinské *antimensium* rovnako obsahovalo relikvie. Bolo vojenským prenosným oltárom, respektíve jeho vrchnou (pôvodne kamennou či drevenou) platňou v textilnej forme. Nie každý vojenský kňaz mal možnosť nosiť si so sebou poľnú kaplnku na kolesách, introdukcia byzantského *antimensia* sa preto javila ako optimálne, predsa však núdzové riešenie. Kultúrna výmena medzi kresťanským Východom a Západom vždy prebiehala v oboch smeroch a byzantská prax dokázala častokrát pozitívne ovplyvniť západnú tradíciu.

Architektonickú formu štvorstĺpia teda Kristova Cirkev adaptovala *sine dubio* z mučeníckych hrobov a z úcty k relikviám. Koncept štyroch stĺpov vytváral pomyselný stred sveta. Všetky svetové strany v bázni obkolesujú Trón svojho Stvoriteľa. Oltár je akousi pozemsko-nebeskou križovatkou, nad ktorou sa vypína *tetrapylon* ako na križovatkách antických *viae*.

Cibórium nad oltárom v meste svätého Mikuláša v Bari – antické tetrapylon transformované na kresťanský religiózny prvok.

Zdroj: thehansontwosome.com

Mnohé cibóriá nosili v sebe tvar víťazného oblúka, ktorý teologicky vyjadruje triumf Božieho Syna nad peklom. Po Tridentskom koncile cibóriá vyšli z módy (v prostredí byzantského rítu dôraz na cibóriá mizol už skôr *gradatim* s presunutím ideového ťažiska na ikonostas). Myšlienka Kristovho víťazného oblúka však (nielen) na latinskom Západe zostala predsa len živá priamo v riešení presbytéria. Stačí trochu fantázie a oblúk uzrieme aj v tvare kalicha.

S ideou kalicha je neodmysliteľne spätá etymológia cibória. Rimania zdedili toto slovo od Grékov. Helénske cibórium bolo rituálnou nádobou na pitie. Súčasná rímskokatolícka prax pod cibóriom rozumie malé *depositorium* v tvare kalicha na úschovu konsekrovaných eucharistických Darov. Nezabúdajme, že *cibus* v latinčine znamená pokrm.

Antické kultúry kládli nad hlavy vladárov rôzne striešky a baldachýny, aby podčiarkli ich majestát a vážnosť. Baldachýny mali aj praktickú funkciu, chránili pred páľavou slnečných lúčov.

Rozdiel medzi cibóriom a baldachýnom spočíva vo voľbe materiálu: baldachýny sú ušité z látky a vyznačujú sa mobilitou, cibóriá sú kamenné a neprenosné.

Ilustrácia zo slovanského evanjeliára z 13. storočia nám ukazuje ciborium velatum (vrátane opôn).

Zdroj: orthodoxartsjournal.org

Po stranách cibória nechýbali závesy, ktoré sa dali zatiahnuť zo všetkých štyroch strán (*ciborium velatum*). Pamätníkom tohto úzu je oltárna opona v arménskej bohoslužbe. Pápež Ján VI. na začiatku 8. storočia daroval rímskej Bazilike svätého Pavla za hradbami *tetravela* – súbor štyroch závojov určených pravdepodobne na „odievanie“ cibória.

Závesy sa zaťahovali počas eucharistického kánonu a podobne ako opona v jeruzalemskej Svätyni svätých, zabezpečovali intimitu a ochranu oltára pred nepovolanými zrakmi či pred hmyzom.

Oltár v rímskom veľchráme Santa Maria in Trastevere s mramorovým cibóriom.

Zdroj: blog.marcantonioarchitects.com

Konštantínopolský patriarcha Germanos v 7. storočí vidí v cibóriu duchovnú Archu zmluvy s večnými tabulami Zákona.

Kde môžeme obdivovať najstaršie oltárne cibóriá a prečo z nich visela zlatá holubica? Po vysvetlenie zaletíme na krídlach pokračovania nášho výletu za monumentami paleokresťanskej duše zakliatej v kameni.

URL adresa článku: <http://christianitas.sk/srdce-oltara-z-dejin-ciboria-diel-prvy/>